

Fundgrube voor onze kennis over de materiële cultuur in een veertiende-eeuwse stad. Een dergelijk vondstencomplex uit de veertiende eeuw komt binnen de Nederlandse stadsarcheologie niet of nauwelijks voor. De vondsten van grote aantallen kannen en kruiken van Duits steengoed en ook luxe artikelen zoals glaswerk vormen een bewijs voor de internationale handel die de Amersfoortse (jaar)markten met zich meebrachten. Vlees en dan vooral rund- en varkensvlees speelden volgens de auteurs een hoofdrol op het Amersfoortse menu. Wie de kopers en consumenten van deze produkten waren, blijft bij dit onderzoek onduidelijk. Hoe groot was de bevolking eigenlijk en waar leefde de stad van? Op dit soort kwesties gaan de auteurs niet of nauwelijks in; het boek heeft vooral een inventariserend en beschrijvend karakter.

Dankzij al het minutieus onderzochte afval — kannen, schoenen, dobbelstenen, speelgoed, muziekinstrumenten etc. — krijgt de lezer een fascinerend beeld van het reilen en zeilen op een veertiende-eeuwse markt. Dit fraai uitgevoerde, vlot geschreven boek besluit met een uitgebreide literatuurlijst. Aanbevolen voor geïnteresseerden en studenten.

Hubert M. P. Arts

G. Verhoeven en J. A. Mol, ed., *Friese testamenten tot 1550* (Boarnerige IV, Fryske akademy 778; Leeuwarden: Fryske akademy, Fries genootschap van geschied-, oudheid- en taalkunde, 1994, xxxv + 664 blz., f70,-, ISBN 90 6171 778 7).

De Nederlandse historische wetenschap is momenteel gezegend met enkele uitgevers van oorkondenboeken die produkten op tafel leggen die behoren tot de absolute top in Europa. Nog onlangs heeft W. Prevenier in dit tijdschrift (CX (1995) 85-92) de loftrumpet gestoken over de door J. G. Kruisheer bewerkte delen II en III van het *Oorkondenboek van Holland en Zeeland* en de door E. J. Harenberg en anderen bezorgde uitgave van het *Oorkondenboek van Gelre en Zutphen*. De bewondering voor de wetenschappelijke degelijkheid van deze werken wordt wat mij betreft slechts overtroffen door het respect dat ik koester voor het doorzettingsvermogen van de uitgevers om zich elke dag maar weer te zetten aan hun filologische arbeid: in een tijd die leeft bij het moment, een niet te onderschatten prestatie.

Voor de gebruikers van genoemde oorkondenboeken heeft de nagestreefde kwaliteit ook een keerzijde: de lange tijdsduur die nodig is om dergelijke topprestaties tot stand te brengen. Zo zijn de werkzaamheden aan het *Oorkondenboek van Holland en Zeeland* door A. C. F. Koch in 1952 begonnen. Het laatste deel van dit werk (V) zal omstreeks het midden van het volgende decennium gereed zijn. Het werk aan het *Oorkondenboek van Gelre en Zutphen* 960 gestart en over een einddatum valt op dit moment niets te zeggen.

Doordrongen van het besef dat de uitgave van een kritisch oorkondenboek van Friesland wegens het daarmee gemoeide aantal manjaren geen haalbare kaart was, hebben de uitgevers van het hier voorliggende werk *Friese testamenten tot 1550*, G. Verhoeven en J. A. Mol, zich beperkt tot de uitgave van oorkonden betreffende één rechtshandeling: het testament. Een verstandige keus, want nu ligt binnen acht jaar een uitgave van een deel van het Friese oorkondenmateriaal voor ons. In *Friese testamenten* zijn 212 oorkonden uit de periode 1373-1550 bijeengebracht waarin uiterste willen zijn opgetekend van Friezen en van enkele in Friesland woonachtige niet-Friezen. De begindatum van de uitgave werd gedicteerd door het overgeleverde materiaal (van voor 1373 zijn er geen testamentaire oorkonden van Friezen overgeleverd), de einddatum is gekozen op grond van zeer praktische overwegingen: voor een omvangrijker oorkondenboek ontbraken de financiële middelen.

Verhoeven en Mol hebben gekozen voor een uitgave van de testamentaire oorkonden omdat het testament voor vele verschillende historische vraagstellingen een rijke bron vormt. Een testament is, simpel gezegd, een rechtshandeling waarbij een testateur bepaalt wat er na zijn overlijden met zijn vermogen moet gebeuren. Voor de geschiedschrijving van kerkelijke instellingen, religieuze gebruiken, de memorieviering, de heiligenverering, familierelaties, het recht, het notariaat, de armenzorg, het onderwijs, sociaal-economische verhoudingen en zo meer kan de testamentaire oorkonde een belangrijke bron zijn. De uitgevers hebben de toegankelijkheid van hun bronnenmateriaal zeer bevorderd door in het oorkondenboek een zestal bijlagen op te nemen (onderwerpen: zegels, notarismerken, huismerken, alfabetische lijst van testateurs, familierelaties van de testateurs en familierelaties tussen de testateurs), een glossarium (vooral handig voor Friese woorden en uitdrukkingen) en een uitgebreid register.

B. R. de Melker heeft in *Nieuwsbrief Signum* (VI (1994) 72-86) *Friese testamenten* kritisch besproken. Zijn kritiek richt zich op twee punten: het door de uitgevers gehanteerde criterium voor een testamentaire oorkonde en de toegepaste editietechniek. De Melkers beschouwingen ten aanzien van het eerste punt, hoewel mijns inziens niet overtuigend, laat ik hier rusten (in een ander verband zal ik met hem daarover de degen kruisen). Zijn kritiek op de editietechniek kan ik onderschrijven. Zij betreft in hoofdzaak twee punten: 1 de plaats en de uitgebreidheid van de kopnoot, die in afwijking van de hierboven genoemde grote oorkondenboeken om esthetische reden niet vóór maar na de oorkondetekst is geplaatst en dikwijls nogal beknopt uivalt; 2 en waar gebruik gemaakt moest worden van een afschrift hebben de uitgevers de tekst van het afschrift, niet zijnde de tekst van de afgeschreven oorkonde, en de eigenlijke oorkondetekst niet duidelijk van elkaar gescheiden (door bijvoorbeeld verschillende lettertypen te gebruiken). Hinderlijk is verder nog dat de uitgevers in het gebruik van leestekens zijn afgeweken van de door de uitgevers van de grote oorkondenboeken gestelde standaard.

De kritiek op de editietechniek doet echter weinig af aan de prestatie van Verhoeven en Mol. Gegeven het feit dat het uitgeven van oorkonden behoort tot de moeilijkste opgaven binnen de mediëvistiek is het een knappe prestatie om binnen betrekkelijk korte tijd een boek met 212 oorkonden uit te brengen. Dat deze uitgave editietechnisch dan niet het topniveau haalt van de grote Nederlandse oorkondenboeken is wel te begrijpen.

Friese testamenten biedt de onderzoeker een schat aan bronnenmateriaal waarop nieuwe vraagstellingen kunnen worden losgelaten. Zo heb ik zelf in het afgelopen jaar het werk met veel vrucht gebruikt voor rechtshistorische en rechtsvergelijkende onderzoekingen naar de erfstelling en de substituties in de Friese testamenten. Dergelijk onderzoek zou zonder *Friese testamenten* vele jaren vergen en om die reden vermoedelijk niet geschieden. De Fryske Akademy en haar medewerkers hebben met deze uitgave de geschiedschrijving over Friesland een nieuwe impuls gegeven.

C. M. Cappon

NIEUWE GESCHIEDENIS

M. Hörsch, *Architektur unter Margarethe von Österreich, Regentin der Niederlande (1507-1530). Eine bau- und architekturgeschichtliche Studie zum Grabkloster St.-Nicolas-de-Tolentin in Brou bei Bourg-en-Bresse* (Dissertatie Technische Universiteit Berlijn 1991, Verhandelingen van de Koninklijke academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België. Klasse der schone kunsten LVI, Iviii; Brussel: Paleis der academiën, 1994, 236 blz., ISBN 90 6569 601 6).

Deze publikatie maakt deel uit van een onderzoek naar de bouwactiviteiten van Margaretha van Oostenrijk. De breed opgezette en evenwichtig uitgewerkte studie analyseert het bouwproces en de betekenis van het klooster en de grafkerk die Margaretha van Oostenrijk liet bouwen. Dit project diende ter vervulling van een gelofte van Margaretha van Bourgondië, de moeder van haar vroeg overleden echtgenoot Philip van Savoye. De leiding over het belangrijkste onderdeel van het complex, de grafkerk, werd in 1512 opgedragen aan de Brusselse steenhouwer-architect Lodewijk van Boghem. Van de beide hoofdpersonen in het bouwproces, de opdrachtgever en haar bouwmeester werd een biografie gegeven.

Aan dit kloostercomplex waren reeds zoveel historische studies gewijd dat nieuw archiefonderzoek niet zinvol leek. Bouwhistorisch en architectonisch onderzoek bleef tot nu toe achterwege, betrouwbare bouwkundige tekeningen ontbraken. Om deze leemte aan te vullen gaf de auteur een minutieuze beschrijving van het gebouw, in de beste tradities van de Duitse architectuurhistorie. Dit deel met zijn systematiek en precieze terminologie vormt een basis voor de vergelijking van de kerk te Brou met andere kerken. De schrijver komt tot de conclusie dat de eenvoudige gebouwen van het nieuwe augustijner klooster waaraan men in 1507 begon te bouwen geheel in de lokale bouwtradities waren opgetrokken. De graf- en kloosterkerk kreeg een zeer rijke vormgeving, die vergeleken wordt met de rijke kerkelijke architectuur van het hertogdom Brabant. De Brusselse bouwmeester die door steenleveranties aan vele bouwprojecten volledig met de bouwkunst van zijn tijd op de hoogte was, kon uit een rijk vormenarsenaal putten. Het verschil met de vele rijke kerken in de Brabantse steden lag daarin dat te Brou het ornament een andere functie had. Daar beschikte men over een eigen steenhouwerswerkplaats met capabele vaklieden, die gevarieerd ornament kon leveren met een overvloed aan rijke heraldische details. Dit maakte de kerk van Brou tot een hoogadellijke grafkerk, die de vergelijking met soortgenoten kon doorstaan.

In het architectuurhistorisch onderzoek wordt thans steeds meer aandacht besteed aan de rol van de opdrachtgever, hetgeen samenhangt met het streven de kunstgeschiedenis nauwer aan de algemene geschiedenis te koppelen. Gezien het vele archiefmateriaal leek de kerk van Brou daartoe een kans te bieden. Margaretha hield zich vanuit Mechelen uitvoerig bezig met het ver weg gelegen project. Vooral echter met de financiële kant en het bouwtempo. De indeling van het gebouw, de plaats van de grafmonumenten en de aard van het ornament komen in de archiefstukken niet ter sprake, maar kunnen alleen door de opdrachtgever zijn bedacht. Van enige invloed van die kant op de architectonische vormgeving van het project blijkt echter niets, noch uit de archiefstukken, noch uit het bouwwerk.

Hörsch ziet in de aanwijzing van Lodewijk van Boghem als bouwmeester voor Brou een persoonlijke keuze van Margaretha, die mede op architectonische gronden kan zijn gemaakt (131). Het werk van de bekende bouwmeesters zou zich hebben ontwikkeld tot een mechanische herhaling van dezelfde details. Zij waren uitgegroeid tot architecten die dichter bij de tekentafel